

ספרים ומחבריהם

❖ קפ ❖

[ראה בהערה, אודות הכלל שנדפס כאן בהוצאה הקודמת – והטעם לשמטתו בהוצאה זו].

❖ קפא ❖

וצריך להיות הר"ם – ולא "הרא"ם" כגירסת הב"י בדברי הגהות מיימוניות שם], והוא הר"ם מאינגלטייר"א שחיבר הלכות שמחות ולא רבו דהגהות מיימוניות. [ובנוגע למחבר "הגהות מיימוניות" ראה להלן בהערות לכללים – רכ"ט רל"א רל"ב].

ציונים והערות

הלומדים בדברים האמורים, והן בכדי שלא לשבש את סדר מיספור הכללים דלהלן – שהרי בספרים שונים [ומכללם במראי מקומות החדשים להוצאת שו"ע"ר הנדמ"ח דלעיל] הרבו לציין לספרנו, על פי המיספור הזה.

קפא. מהדורא בתרא – לסימן רמ"ג (עמוד 812, שו"ה הכל א'. בנדמ"ח ד"ה וחילוק).

(א) מובן שכוונת רבינו הוא דוקא בנוגע למקום זה בהגהות מיימוניות שאודותיו מדבר כאן, אבל בשאר המקומות שמביא בהגהות מיימוניות "מהר"ם" כוונתו אכן לרבו מהר"ם מרוטנבורג [ראה לשון רבינו הנעתק בכללים רל"א ורל"ב], ודוק. ובשם הגדולים (מערכת ספרים, ערך "הגהות מיימוניות") כותב: "הגהות מיימוניות חיברם תלמיד מהר"ם מרוטנבורק, ומזכיר תמיד לרבו מהר"ם". והדבר פשוט, ולא הוצרכתי לכותבו אלא לפי שראיתי מי שנשתבש בהבנת הדברים. (ב) באמת שרבו של הגהות מיימוניות –

קפ. בהוצאה הראשונה של הספר העתקנו כאן את מה שנדפס על הגליון בשו"ע"ר בדפוסים המצויים – צילומי דפוס וילנא [במוסגר – סי' קצ"ב אות כ"ז].

וז"ל: "זוהר (פרשת בלק.. זוהר הלז הוא מפרשת דברים שהובא בפרשת בלק, כן הסכימו הקדמונים. ובוה אתי שפיר שהמגן אברהם בריש סימן קצ"ב הביא זוהר הזה מריש פרשת דברים, ובאמת ליכא זוהר פרשת דברים – ולפי הנ"ל ניחא".

אלא שבהוצאה החדשה של שו"ע"ר שנדפסה מחדש, השמיטו כליל דברים אלו. לפי שמתברר שכלל אינם מדברי אדה"ז, וגם לא ממשהו אחר שכתב את המ"מ המקוריים לשו"ע"ר. ואינה כי אם תוספת של מדפיסי מהדורת וילנא [תרס"ה] שעשו כרצונם כבתוך שלהם בכל הספרים, ושו"ע"ר מכללם. ואילו בדפוס הראשון ובכל הדפוסים שאחריו [עד דפוס וילנא הנ"ל] נסמן במ"מ שם "זוהר ואתחנן". ומכל מקום השארנו את מספר הכלל הזה, הן בכדי ליידע את

❖ קפב ❖

תשובות המיוחסות להרמב"ן. ונודע שהיא מהרשב"א, ולא כפרי חדש סימן ק"י ששגג בזה.

ציונים והערות

הרמב"ן הם תשו' הרשב"א רק שהמדפיסים טעו ויחסום להרמב"ן – וכמ"ש ג"כ הב"י בהקדמת ספרו. וגם המדקדק היטב בתשובה זו להרמב"ן סימן פ"ד, יראה מלשונותיו שם לשונות הרשב"א ולא הרמב"ן, עיי"ש עוד. וראה גם בשו"ת מהרי"ט (סימן כ'), ובשו"ת בעי חיי (לבעל כנה"ג, חו"מ סי' כ"ג). וכן כתבו עוד כו"כ מגדולי הפוסקים, כפי שצוינו ברבעון התורני צפונות (שנה ב' גליון ד' עמ' ע"ה ואילך), עיי"ש באריכות. ושם העירו על דברי מרן בב"י יור"ד סי' קצ"ה (ד"ה וכתב עוד) שנראה מדבריו כאילו שפשיטא ליה שתשובות אלו הם מהרמב"ן עצמו, מדכתב על דברי שו"ת אלו "שהרמב"ן לשיטתיה אזיל" עיי"ש. ובהמשך הדברים בקובץ הנ"ל מיישב זאת, ומביא מכמה וכמה מהגדולים ששגו בכלל זה – ואישתמיטתיה מש"כ רבינו בזה בנוגע לפרי חדש. לאידך גיסא, יתכן שהכוונה בשגגת הפר"ח היא **בדינא** דקעסיק רבינו שם, ולא **בזיהוי** מחבר השו"ת – ולפי זה המילים "ונודע.. מהרשב"א" הם כמאמר המוסגר, ודו"ק.

והנהגה ב"שם הגדולים" (מערכת גדולים – מע' ש' אות י"ט) כתב "והרבה גדולים אגב דטרידי בפלפוליהו אגב שיטפיהו לא זכרו מזה – דתשובות הרמב"ן הם מהרשב"א – וכמו שהודיענו מרן בהקדמתו לבית יוסף. וכבר אני בעניי העירותי על הגדולים בכמה מקומות". ועפ"י העיר ידידי הרש"ז מרק שליט"א, שדורשים עיון דברי ה"תומים" (סי' ע"ב סק"מ) שכתב "תשובה ההיא הנדפסת לרמב"ן, דרמב"ן היא. כי יש בו עירוב תשובה, קצתן לרשב"א וקצתן לרמב"ן כנודע. ודברי הנ"ל, הם לרמב"ן. וכאמור, הדברים צ"ע, שבשלמא מה שמצינו בהרבה פוסקים

מהר"ם מרוטנבורג, הוא עצמו מחברם של הספר "הלכות שמחות" המצוי כיום בידינו. וגם בהגמ"י על הרמב"ם הל' אבל מביא בכמה מקומות את ספר "הלכות שמחות" שחיבר רבו, ומהם: (1) בפרק א' הגמ"י אות ב': "ובהלכות שמחות של מורי רבינו מאיר זצ"ל". (2) בפרק ב' אות ג': "מהלכות שמחות של מורי רבינו זצ"ל". אלא שכוונת רבינו היא לספר על הלכות "שמחות" שנמצא בראשונים, שמחברו היה ר"מ מאינגלטיר"א. ומהר"ם מרוטנבורג בספרו הנ"ל מצטט מדבריו בכמה מקומות, ראה לדוגמא בפרק כ"א שכותב: "ובהל' אבילות של מהר"ם מאינגלטיר"א מצאתי כתוב..". וכמו כן הביא מדבריו המרדכי במסכת מועד קטן: (1) בסימן תתפ"ד "אבל ר"מ מאינגלטירא כתב בהלכות אבל שלו..". (2) בסימן תתק"כ "ומצאתי כתוב בהלכות אבילות שכתב הרב ר"מ מאינגלטירא..". (3) בסי' תתקכ"א "וכן כתב בהל' אבילות של הר"מ מאינגלטיר"א" – ובעוד כמה מקומות בראשונים.

קפב. שאלות ותשובות – סימן י"ח (ד"ה ולפי"ז). [עמ' 87, שו"ה בב"י].

הבית יוסף בהקדמתו כותב בתו"ד: "והנהגה בא לידי קצת תשובות הרשב"א כתובות בעט ברזל ועופרת בדפוס, וכתוב בתחילתן שהן תשובות הרמב"ן.. אף על פי שאני יודע שהן תשובות הרשב"א אני כותב 'בתשובות להרמב"ן' – לפי שספרי הדפוס מצויים ביד כל אדם". וכן כותב המגן אברהם (סי' תרכ"ט ס"ק ט'): "וידוע שתשובות להרמב"ן הוא גם כן מהרשב"א". וכן הוא גם בש"ך (חושן משפט סימן ע"ב סק"ט): "ונ"ל דהך דתשו' רמב"ן סימן פ"ד דהרשב"א הוא, דידוע דתשו'

✧ קפג ✧

ומה שכתב במשמרת הבית (דף קע"ח, כהרמב"ם שחזקתו וכו'), יש לומר שאינו הרשב"א – כדמוכח בדוכתי טובא.

הערות

ציונים והערות

ביד מלאכי "כללי.. והרשב"א" (סוף אות ד') מביא מאחד הגדולים שהובא בכנה"ג על יור"ד, שכתב: "דהרשב"א לחוד ומשמרת הבית לחוד". וכן בסדר הדורות כנראה שלא ברירא ליה הדבר, שכותב (בחלק ג' "שמות הספרים" אות ת' ערך תורת הבית): "משמרת הבית. מהרשב"א או מאחד מתלמידיו", עיי"ש. אמנם לא יתכן שרבינו הלך בשיטה זו, שהרי בהמשך דבריו שם כותב היד מלאכי דברים ברורים ומפורשים: "עד שמצאתי את שאהבה נפשי, ה"ה כנסת הגדולה ביורה דעה סימן קי"ב וסימן קכ"א וסימן ק' – שפעם שתיים ושלוש כתב בפשיטות: וכתב הרשב"א במשמרת הבית. וכן כתב הב"ח ביורה דעה ריש קונטרס אחרון סימן ב', ושם סימן ד' סעיף ד', וסימן מ"א סס"ג, ובדוכתי טובא. וכן כתבו הש"ך והט"ז בכמה וכמה מקומות.. שוב מצאתי להר"ב גינת ורדים, שכתב ביור"ד כלל ד' סס"א: קבלה בידינו שספר משמרת הבית הרב המחבר הוא הרשב"א שחיברו להשיב על מה שהשיגו עליו, ומרוב ענוה שהיתה בו את שמו לא הזכיר על הספר הנזכר – ע"כ. ואף שקבלה היא ונקבל אותה, הנה מקום אתי להכריח הקבלה מדברי הרשב"א גופיה. שהאיר השם את עיני ומצאתי אליו ז"ל בתשובותיו, שבסימן רס"א (בחלק א') השיב וז"ל: ומן הדומה לא ראית מה שכתבתי במקום זה במשמרת הבית, הנה הוא אתכם בעיר צא וראה מה שכתבתי שם על דבר זה, ומשם יתפשטו לפניך כל הקמטין וכל מה שתפס התופס – עד כאן" (ובהמשך דבריו שם, מביא היד מלאכי מי שכבר קדמו בזה). וכן הרב חיד"א בשם הגדולים בסיכום הדיון בנושא זה (מע' גדולים, ערך הרשב"א ד"ה

שיחסוהו לרמב"ן יש לומר כפי שכותב השה"ג שזה מחמת "דטרידי בפלפוליהו" וכו'. אבל התומים שכן נחית לענין זה, וכותב שחלק מהתשובות הם אכן לרמב"ן, ועוד כותב שכלל זה הוא "כנודע" – דברים אלו מחודשים ביותר.

אלא שלכאורה בלשון רבינו להלן בהמשך התשובה, משמע לכאורה קצת כה"תומים". שהרי כותב "ומיהו ההיא מתשובת הרשב"א היא, וי"ל באמת דהרשב"א דמיקל בקדירות מיקל נמי בכה"ג וכו'. ותשובה לרמב"ן אינה לשון רשב"א, עיין שם". ובדבריו האחרונים שהדגשנו, מסתמא כוונתו לתשובה המיוחסת לרמב"ן הנ"ל. שאילו כוונתו לתשובה אחרת לרמב"ן, מה היא ההווה אמינא בכלל שהיא "לשון הרשב"א" שהוצרך רבינו לחדש זאת. ובכלל מובן שכוונת רבינו לתשובת הרמב"ן דלעיל, שהרי לא הוזכר בכל מהלך תשובתו זו שום תשובת רמב"ן אחרת מלבד זו. ואם כנים אנחנו, הרי שיתכן אולי שרבינו חזר מהקביעה החד משמעית שכל התשובות המיוחסות לרמב"ן הם מהרשב"א, וס"ל כה"תומים" שיש בהם אכן תשובות שהם "לרמב"ן, ואינה לשון רשב"א". אלא שמובן, שעדיין הדברים צ"ע ותלמוד.

קפג. קונטרס אחרון, יורה דעה – סימן קפ"ז ס"ק י' (עמ' ת"ת שו"ה הדם. בנדמ"ח סוד"ה והרשב"א).

הדברים האמורים דורשים עיון לישובם – הן מהמתבאר בספרי הכללים, והן מדברי רבינו עצמם בשאר מקומות, וכפי שיתבאר. בבירור זהות מחברו של ספר "משמרת הבית" כבר עמדו על מדוכה זו רבנן קמאי:

❖ קפד ❖

[והוא דעת.. והרא"ה בספר החינוך] (ראה בסוף ההערה – עוד בנוגע לספר החינוך).

ציונים והערות

שתשובה זו היא לא משו"ת של רבינו אלא מחידושו לשו"ע יור"ד. שכתב שם: "וכתב אאזמור"ר ז"ל בחי' ליור"ד סימן ק"ט, שאין להקל נגד דעת הרמב"ן ע"ש". ודברים אלו הם הנידון שבתשובה האמורה. ואם כנים אנחנו, שוב י"ל כמש"כ לעיל, שדבריו שבקו"א לה' נדה, הם בבחינת בתראי.

ואולי שביישוב הסתירה מדברי רבינו עצמו דלעיל, י"ל בדוחק שאף שרבינו אינו סבור בודאות ש"משמרת הבית" הוא מהרשב"א, מ"מ מיחסו אליו – עקב העובדה שכך הוא מקובל בפי הלומדים. וכפי שכותב הב"י נהקדמתו בנוגע לשו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן [שהעתקנו בהערה לכלל הקודם], שאף שברור לו שהם מהרשב"א מכל מקום מכנהו שו"ת הרמב"ן מהטעם האמור. אלא שאחרי ככלות הכל, הרי כאמור חידוש גדול יהיה לומר שרבינו יחלוק על כל הפוסקים שהועתקו לעיל, ולומר שנעלמו ממנו דברי הרשב"א עצמו בתשובתו – וכנ"ל בארוכה.

ואולי שמרוב הדוחק יהיה עלינו לחדש שרבינו דרך בזה בשיטה חדשה לגמרי, והיא: שישנם קטעים מסוימים בדברי המשמרת הבית שאינם מהרשב"א וכו' וזהו אחד מהם – אלא שמובן שיש למצוא סימוכין להנחה זו. ואולי שגם בדברי הסדר הדורות שהעתקנו בריש ההערה, שכותב על משמרת הבית שהוא "מהרשב"א או מאחד מתלמידיו", גם כוונתו היא שבעיקרו הספר אמנם מהרשב"א אלא שלאידך גיסא ישנם בו קטעים שהם מא' מתלמידיו. וכנ"ל.

קפד. שו"ת צמח צדק מילואים (סימן ס"ג – ריש אות ז').

אף שדברים אלו אינם מכללי אדמו"ר הזקן, אלא מנכדו ה"צמח צדק" – מכל

הרשב"א חיבר, גם הוא מביא את דברי הרשב"א עצמו בתשובה הנ"ל, ומציין לעיין בשו"ת פני יהושע יור"ד סימן ט"ז. וכמו"כ הפרי מגדים בהקדמתו לשו"ע יור"ד, הביא את תשובת הרשב"א הנ"ל. ומכיון שלא יתכן לומר שנעלמו מעיני רבינו דברי גדולי הפוסקים הנ"ל, ובפרט דברי הרשב"א עצמו בתשובה, הרי שדבריו בזה צ"ב.

יתירה מזו! רבינו עצמו כותב מספר פעמים במפורש שספר משמרת הבית הוא מהרשב"א, ונביא כאן לקט חלקי בלבד: (1) "ואף שהרשב"א במשמרת הבית.. ואזיל הרשב"א לשיטתו שבמשמרת הבית.. (שו"ת סימן י"ח ד"ה ובעיקרא). (2) "ולשיטתיה אזיל [– עיי"ש שקאי על הרשב"א], שנחלק במשמרת הבית על הרא"ה" (שם ד"ה ולפי"ז). (3) "רשב"א בתורת הבית ומשמרת הבית, דלא כבדק הבית" (יור"ד סי' קפ"ד, סוף ס"ק ה'). (4) ביור"ד סימן קפ"ט ס"ק כ"ג מסיים רבינו במוסגר "רשב"א, ש"ך". ומקור הדברים במשמרת הבית, כמפורש בש"ך שם (ס"ק ג') "אבל הרשב"א במשמרת הבית כתב..". והם הדברים שמצטט רבינו. (5) "ורשב"א במשמרת הבית ובתורת הבית" (שם, סימן ק"צ ס"ק צ"ד). ולכאורה עפ"י המתבאר בהקדמת בני אדה"ז לשולחן ערוך שלו "ובפרט הלכות נדה שהיה לעת זקנותו", ובה גופא דבריו שבקונטרס אחרון מאוחרים לדבריו שבפנים השו"ע – הרי שעפ"י"ז היה מקום לומר שדבריו שצוטטו ב"כלל" שהעתקנו כאן בפנים הם בתראי. אלא שעדיין יתכן שהתשובה היא המאוחרת מכולם, לאידך גיסא אין אנו יודעים מתי נכתבו השו"ת שהעתקנו מהם לעיל. אלא שבפסקי דינים "צמח צדק" יור"ד סימן ק"י (סימן ב' – מהדו"ב אות ד', עמ' 398 שו"ה ל"ה), מוכח

ציונים והערות

מקום העתקנום כאן לשלימות הענין ד"ספרים ומחבריהם".

בדבר זיהוי מחברו של ספר החינוך, כתב בשם הגדולים (מערכת גדולים, ערך אהרן הלוי): "מרגלא בפומייהו דרבנן בתראי הלא בספריהם, שהרא"ה חיבר ספר החינוך. וכן כתב.. ויש לפקפק קצת, דעל הרוב כשמזכיר הרמב"ן כותב זכרונו לברכה [— ראה גם מה שהעתקנו בסוף ההערה מלשונו בהקדמת ספרו], וכמה פעמים כותב מפי מורי ישמרהו א-ל. עוד זאת אדרוש, שאשכחן כמה זימני דדעת הרא"ה נגד מ"ש בספר החינוך..". וכותב עוד שם ב"מערכת ספרים" (אות ח') "חינוך: כתב בספר פרי מגדים או"ח במשבצות זהב דף ב' בהקדמתו, שחיברו הרא"ה — וכן כתבו כמה אחרונים. ובשם הגדולים.. פקפקתי בזה". וכמו כן בספרו ברכי יוסף (אורח חיים סימן י"ד ב') מפקפק מרן החיד"א בהנחה שהרא"ה הוא מחברו של ספר החינוך.

ובספר סדר הדורות ("שמות ספרים" אות ח') כותב בזה שתי שיטות: "ספר החינוך — ר' אהרן מבית לוי ברצלוני.. ובשלשלת הקבלה מייחס אותו לרבינו אברהם בר יצחק הנרבוני, שעשה ג"כ פירוש על הרי"ף וספר המורה". ובעיני דברי שלשלת הקבלה הם פליאה נשגבה, שהרי מפורש בהקדמת המחבר לספר החינוך (קרוב לסופה) "על כן ראיתי טוב אני הדל באלפי תלמיד התלמידים שבזמני, איש יהודי מבית לוי ברצלוני, לכתוב המצוות..". ואיך יתכן ליחסו ל"נרבוני" בשעה שכותב מפורשות על עצמו עובדת היותו "ברצלוני"! וראה בסדה"ר שנת ה"א קי"ח "רבינו אברהם ברבי יצחק הנרבוני מגליל קטלונאיה..". ובכל המתבאר אודותיו, לא נזכר שהיה לוי, ואכמ"ל בזה יותר.

וביד מלאכי "כללי שאר המחברים..". (אות כ"ג) כתב: "ספר החינוך, חיברו הרא"ה ז"ל. ועם היות שלא נזכר שם פועלו כי אם שחיברו איש לוי ברצלוני, כך מקובלני

שהרא"ה ז"ל מחברו". ובהמשך דבריו הביא שמפורש כתב כן הש"ך (ח"מ סי' ל"ג): "וכן כתב הרא"ה בספר החינוך". וכן ביור"ד סימן כ"ה, וסימן ע' ס"ק ל"ג, וכן מצאתי עוד להפרי חדש.. [עיין שם מכמה מקומות בספר זה]. אח"ז מצאתי שיש רמז לדבר זה בספר חינוך עצמו בריש פרשת תרומה..". (עיין שם הרמז, ועוד). ובשדי חמד "כללי הפוסקים" (סימן ט"ו אות ל"ו) כתב: "ספר החינוך. הא מילתא הוה בידן בפשיטות כביעתא בכותחא, דמחבר ספר החינוך מר ניהו הרא"ה (רבינו אהרן הלוי), כאשר מילא את ידו הגאון יד מלאכי בכללי שאר המחברים אות כ"ג בשם כמה רבנים שכתבו כן עיי"ש..". [— המשך דבריו נעתקו להלן].

לאידך גיסא ב"ראש אפרים" בקונטרס הראיות ריש אות ג', מוכיח שספר החינוך אינו להרא"ה. וראה במקורות וציונים שברמב"ם הוצאת פרנקל הלכות שחיטה (פי"א ה"ז ד"ה בין), מה שהביא מסתירת הרא"ה בחידושו לנאמר בספר החינוך. וב"מקורות וציונים" הנ"ל במוסגר — הלכות מאכלות אסורות פרק ט' הלכה י"ג ד"ה ברעק"א — העיר בשם הגהות כת"י לספר החינוך, עמש"כ הרעק"א בהגהותיו שם (ד"ה הט"ו) "בחינוך לרא"ה..", שברא"ה בבדק הבית בית ג' ריש שער ד' [ובחידושו קי"ג] נפסק להיפך "ומכאן, דלאו הרא"ה ז"ל חתום על ספר החינוך".

והנה בשדי חמד שם, כותב בהמשך לדברים שנעתקו לעיל: "וכען חזינא דשדו בה נרגא מחכמי דורינו יצ"ו.. כתב שמצא ג' גאונים שמטילים ספק בדבר, ורוצים לשלול ספר החינוך מהרא"ה. והם: א) הג' חיים יונה תאומים בקונטרסו על שיקול הדעת, דף ה' ע"ד בהגה"ה. ב) הגאון מעיין החכמה.. ג) הרד"ג יוסף דמשק בקונטרס כת"י דפוס ורשא תרמ"ו.. ומרן חיד"א בשם הגדולים במערכת גדולים אות האלף (רבינו אהרן הלוי) כתב.. [עיין שם שמעתיק לשון השה"ג]

ציונים והערות

עכ"ל. ונראה שאין כונתו לסתור מה שמורגל בפי הרבנים, רק כתב שיש לפקפק קצת וכו'. וגם אני ההדיוט כתבתי בקונטרס הכללים במערכת הבי"ת אות פ"ו, להעיר בסתירת הדברים מבדק הבית לרא"ה למש"כ בספר החינוך – ומ"מ אין זה מכריע לומר שאינו להרא"ה, ושערי תשובה לא ננעלו. והלא לכמה רבנים ראשונים ואחרונים ראינו שלפעמים דבריהם סותרים בשני ספריהם הברורים שהם המה המחברים, ולפעמים אף בספר אחד ימצא דברים סותרים, ולא מפני זה נוכל להכחיש האמת ולומר דשני הדברים לא מרועה אחד הם..".

וראה בהמשך תשובת ה"צמח צדק" שבכלל זה (אות ז') שכתב: "שדבריו בחינוך לקוחים על פי הרוב מדברי הרמב"ם, כנודע". ויעוין באגרת המחבר שבהקדמת ספרו "שורב דברי הספר נלקטים מספרי עמודי ארץ המפורסמים במעלה ובחכמה בכל הגוים, הרב רבי יצחק אלפסי והרב רבי משה בן מיימון לטובה זכורים – להם משפט הבכורה ההוד והגדולה בחיבור זה. ואל החוט המשולש בחכמה ובתבונה ובדעת, הרב רבי משה בן נחמן ז"ל..". וראה גם בדבריו במצוה תקע"ג "דרך המלך [הרמב"ם] נלך, לא ניטה ימין ושמאל".

איתא דאמרי